

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ

JULIANE KOKOTT

της 15ης Δεκεμβρίου 2005¹

I — Εισαγωγή

1. Η παρούσα υπόθεση παρέχει την ευκαιρία να διευκρινιστεί η νομική κατάσταση των υπηκόων τρίτων κρατών οι οποίοι είναι μέλη της οικογένειας πολιτών της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, όσον αφορά την πρόσβαση στην αγορά εργασίας εντός της Κοινότητας.

3. Στο πλαίσιο αυτό, το Cour administrative² του Λουξεμβούργου (στο εξής: αιτούν δικαστήριο) ζήτησε από το Δικαστήριο ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου, όσον αφορά, ειδικότερα, το ζήτημα αν υπήκοος τρίτου κράτους μπορεί να απαλλαγεί από την υποχρέωση να έχει άδεια εργασίας, βάσει των διατάξεων περί ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων.

II — Νομικό πλαίσιο

2. Συγκεκριμένα, πρόκειται για υπήκοο τρίτου κράτους, σύζυγο λουξεμβουργιανής υπηκόου, μετά της οποίας κατοικεί στο Βέλγιο, πλησίον των λουξεμβουργιανών συνόρων. Ενώ η σύζυγός του παρακολουθούσε στο Βέλγιο κύκλο μαθημάτων επαγγελματικής εκπαίδευσης και πρακτικής εξασκήσεως, ο ίδιος επιχείρησε να ασκήσει επαγγελματική δραστηριότητα στο Λουξεμβούργο, ως εργαζόμενος, αλλά οι λουξεμβουργιανές αρχές δεν του χορήγησαν άδεια εργασίας.

A — Κοινοτικό δίκαιο

4. Το νομικό πλαίσιο στην παρούσα υπόθεση απορρέει από το άρθρο 11 του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 του Συμβουλίου, της 15ης Οκτωβρίου 1968, περί της ελεύ-

1 — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γερμανική.

2 — Ανώτατο διοικητικό δικαστήριο.

θερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο εσωτερικό της Κοινότητας (στο εξής: κανονισμός 1612/68)³, το οποίο προβλέπει ότι:

«Ο σύζυγος και τα τέκνα, τα οποία είναι κάτω των 21 ετών ή αυτά που συντηρεί υπήκοος κράτους μέλους που ασκεί στην επικράτεια ενός κράτους μέλους μισθωτή ή μη μισθωτή δραστηριότητα, έχουν το δικαίωμα να αναλαμβάνουν οποιαδήποτε μισθωτή δραστηριότητα στο σύνολο της επικράτειας του κράτους αυτού, ακόμη και αν δεν έχουν την ιθαγένεια κράτους μέλους.»

5. Στο προοίμιο του κανονισμού 1612/68 τονίζονται τα εξής:

«Η ελεύθερη κυκλοφορία συνιστά για τους εργαζομένους και τις οικογένειές τους θεμελιώδες δικαίωμα· ότι η κινητικότης του εργατικού δυναμικού στην Κοινότητα πρέπει να αποτελεί για τον εργαζόμενο ένα από τα μέσα που του εξασφαλίζουν την δυνατότητα

να βελτιώσει τους όρους διαβίωσης και εργασίας του και να διευκολύνει την κοινωνική του προαγωγή, και ταυτόχρονα πρέπει να συμβάλλει στην ικανοποίηση των αναγκών της οικονομίας των κρατών μελών· ότι πρέπει να κατοχυρωθεί το δικαίωμα όλων των εργαζομένων των κρατών μελών να ασκούν την δραστηριότητα της εκλογής τους στο εσωτερικό της Κοινότητας» (τρίτη αιτιολογική σκέψη).

«Το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας απαιτεί, για να μπορεί να ασκείται υπό αντικειμενικές συνθήκες ελευθερίας και αξιοπρεπείας, να εξασφαλισθεί πραγματικά και νομικά η ισότης μεταχειρίσεως ως προς την άσκηση μισθωτής δραστηριότητας και την ανεύρεση στέγης, και επίσης να καταργηθούν τα εμπόδια στην κινητικότητα των εργαζομένων, ιδίως όσον αφορά το δικαίωμα του εργαζομένου να συνοδεύεται από την οικογένειά του και τις προϋποθέσεις ενσωματώσεως της οικογενείας αυτής στη χώρα υποδοχής» (πέμπτη αιτιολογική σκέψη).

6. Επιβάλλεται, επίσης, να αναφερθεί η οδηγία 93/96/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 29ης Οκτωβρίου 1993, σχετικά με το δικαίωμα διαμονής των σπουδαστών⁴ (στο εξής: οδηγία περί φοιτητών). Το άρθρο 2,

3 — ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 33. Το άρθρο 11 του κανονισμού 1612/68 έχει καταργηθεί και έχει αντικατασταθεί με την οδηγία 2004/38/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004 σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών, για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 και την κατάργηση των οδηγιών 64/221/ΕΟΚ, 68/360/ΕΟΚ, 72/194/ΕΟΚ, 73/148/ΕΟΚ, 75/34/ΕΟΚ, 75/35/ΕΟΚ, 90/364/ΕΟΚ, 90/365/ΕΟΚ και 93/96/ΕΟΚ (ΕΕ L 158, σ. 77, όπως διορθώθηκε στο ΕΕ L 229, σ. 35, στο εξής: οδηγία 2004/38). Η τροποποίηση αυτή, πάντως, πρόκειται να ισχύσει από τις 30 Απριλίου 2006 και, κατά συνέπεια, δεν αφορά την παρούσα υπόθεση.

4 — ΕΕ L 317, σ. 59. Η οδηγία 93/96 καταργήθηκε και αντικαταστάθηκε με την οδηγία 2004/38. Η τροποποίηση αυτή, πάντως, θα αρχίσει να ισχύει από τις 30 Απριλίου 2006 και, επομένως, δεν αφορά την παρούσα υπόθεση.

παράγραφος 2, δεύτερο εδάφιο, της εν λόγω οδηγίας ορίζει ότι:

«Ο/η σύζυγος και τα συντηρούμενα τέκνα ενός υπηκόου κράτους μέλους-κατόχου του δικαιώματος διαμονής στο έδαφος κράτους μέλους δικαιούνται να αναλαμβάνουν οποιαδήποτε μισθωτή ή μη μισθωτή δραστηριότητα στο σύνολο του εδάφους του εν λόγω κράτους, ακόμα και εάν δεν έχουν την ιθαγένεια κράτους μέλους.»

B — Η εθνική νομοθεσία

7. Το αιτούν δικαστήριο δεν διευκρινίζει ποιες είναι οι εφαρμοστέες στην υπόθεση της κύριας δίκης διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας. Πάντως, από τη διάταξη παραπομπής προκύπτει ότι άτομα όπως ο H. CİKotic, που δεν έχουν την ιθαγένεια κράτους μέλους του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου, απαιτείται να έχουν στο Λουξεμβούργο άδεια εργασίας, η οποία είναι δυνατόν να μη τους χορηγηθεί, ιδίως για λόγους αναγόμενους στην πολιτική της απασχολήσεως⁵.

5 — Όπως, επίσης, προκύπτει από τη δικογραφία, οι λουξεμβουργανές αρχές εφάρμοσαν, εν προκειμένο, τις ακόλουθες διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας: το άρθρο 27 του νόμου της 28ης Μαρτίου 1972, όπως έχει τροποποιηθεί [Loi modifiée du 28 mars 1972 concernant 1) l'entrée et le séjour des étrangers; 2) le contrôle médical des étrangers; 3) l'emploi de la main-d'œuvre étrangère] [τροποποιημένος νόμος της 28ης Μαρτίου 1972, ο οποίος αφορά 1) την είσοδο και παραμονή των αλλοδαπών· 2) τον ιατρικό έλεγχο των αλλοδαπών· 3) την απασχόληση αλλοδαπού εργατικού δυναμικού], καθώς και το άρθρο 10 της κανονιστικής αποφάσεως της 12ης Μαΐου 1972, όπως τροποποιήθηκε [Règlement grand-ducal modifié du 12 mai 1972 déterminant les mesures applicables pour l'emploi des travailleurs étrangers sur le territoire du Grand-Duché de Luxembourg] [τροποποιημένο διάταγμα του Μεγάλου Δουκά, της 12ης Μαΐου 1972, περί μέτρων σχετικών με την απασχόληση αλλοδαπών εργαζομένων στην επικράτεια του Μεγάλου Δουκάτου του Λουξεμβούργου].

III — Τα πραγματικά περιστατικά και η εξέλιξη της κύριας δίκης

8. Η Cynthia Mattern έχει τη λουξεμβουργιανή ιθαγένεια. Είναι σύζυγος του Hajrudin CİKotic, ο οποίος, σύμφωνα με τα στοιχεία που γνωστοποίησε το αιτούν δικαστήριο, είναι «γιουγκοσλαβικής ιθαγένειας».

9. Την άνοιξη του 2003, το ζεύγος κατοικούσε στην κοινότητα του Athus (Aubagne) στο Βέλγιο. Η C. Mattern παρακολουθούσε κύκλο μαθημάτων επαγγελματικής εκπαίδευσής ως οικογενειακή βοηθός και νοσηλεύτρια⁶, καθώς και κύκλο πρακτικής επαγγελματικής ασκήσεως⁷. Από τη δικογραφία προκύπτει ότι στις 20 Ιουνίου 2003 έλαβε πιστοποιητικό ικανότητας⁸ του βελγικού ινστιτούτου επαγγελματικής κατάρτισης. Από τις 15 Ιουλίου 2003 εργάζεται με σύμβαση εργασίας αορίστου χρόνου σε μια εταιρία στην Petange του Μεγάλου Δουκάτου του Λουξεμβούργου. Δεν προκύπτει σαφώς η ημερομηνία συνάψεως αυτής της συμβάσεως.

10. Ομοίως, κατά την άνοιξη του 2003 ο H. CİKotic επιχείρησε, με βάση το Βέλγιο, να

6 — «Formation d'auxiliaire familiale et sanitaire à l'enseignement secondaire professionnel».

7 — Όπως προκύπτει από τη δικογραφία επρόκειτο για πρακτική εξάσκηση ως βοηθός νοσηλεύτρια (aide soignante) που πραγματοποιήσε μεταξύ Μαρτίου και Ιουνίου 2003.

8 — «Certificat de qualification de sixième année de l'enseignement secondaire professionnel», εκδοθέν προσωρινώς στις 30 Ιουνίου 2003 στην Aubagne (Athus) από το Athénée Royal Athus.

βρει μια θέση εργασίας στο Λουξεμβούργο. Στις 18 Μαρτίου 2003⁹ μια επιχείρηση του Ernster (Λουξεμβούργο) εξέδωσε δήλωση προσλήψεώς του, ενώ παράλληλα ζήτησε να του χορηγηθεί άδεια εργασίας¹⁰.

του Βελγίου, εν τω μεταξύ, όμως, η C. Mattern προσελήφθη ως ιδιωτική υπάλληλος στο Λουξεμβούργο¹².

11. Με απόφαση της 14ης Ιουλίου 2003 ο Υπουργός Εργασίας του Λουξεμβούργου¹¹ αρνήθηκε να του χορηγήσει την άδεια αυτή, με το αιτιολογικό ότι η λουξεμβουργιανή υπηρεσία απασχολήσεως είχε αρκετούς εγγεγραμμένους ανειδίκευτους αιτούντες εργασία και ότι προτεραιότητα έπρεπε να δοθεί στους έχοντες την ιθαγένεια χώρας μέλους του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου. Εξάλλου, ο εργοδότης δεν είχε δηλώσει ως χρεώσους τη θέση αυτή, η οποία είχε αντικανονικά πληρωθεί από τις 17 Μαρτίου 2003 (με την πρόσληψη του H. Cikotic).

IV — Αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως και διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

14. Στις 11 Φεβρουαρίου 2005 το αιτούν δικαστήριο διέταξε την αναστολή εκδόσεως της υποθέσεως και υπέβαλε στο Δικαστήριο το ερώτημα:

12. Κατόπιν αυτού το ζεύγος C. Mattern και H. Cikotic προσέβαλαν την απορριπτική αυτή απόφαση ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων, επικαλούμενοι, ιδίως, παράβαση κανόνων του κοινοτικού δικαίου. Το λουξεμβουργιανό Cour administrative επελήφθη σε δεύτερο βαθμό αυτής της υποθέσεως.

13. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, το ζεύγος εξακολουθεί να κατοικεί στο Athus

«Οι κοινοτικές διατάξεις περί ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων εφαρμόζονται σε υπήκοο τρίτης χώρας, σύζυγο κοινοτικής υπηκόου, η οποία παρακολούθησε κύκλο επαγγελματικής κατάρτισεως και μαθητείας σε χώρα μέλος άλλη από τη δική της, και αν, εξ αυτού του λόγου, ο μη έχων κοινοτική ιθαγένεια σύζυγος μπορεί να απαλλαγεί από την υποχρέωση να έχει άδεια εργασίας δυνάμει των διατάξεων που εξασφαλίζουν στους κοινοτικούς υπηκόους και στα μέλη των οικογενειών τους, υπηκόους τρίτων χωρών, το δικαίωμα για ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων;»

9 — Ημερομηνία καταθέσεως στην αρμόδια λουξεμβουργιανή υπηρεσία απασχολήσεως («Administration de l'Emploi»).

10 — «Déclaration d'Engagement tenant lieu de demande en obtention du permis de travail».

11 — Ministre du Travail et de l'Emploi.

12 — Σύμφωνα με τα μη αμφισβητηθέντα στοιχεία τα περιλαμβανόμενα στις παρατηρήσεις που κατέθεσαν οι προσφεύγοντες στα δικαστήρια πρώτου και δεύτερου βαθμού που επελήφθησαν της υποθέσεως.

15. Κατέθεσαν γραπτές παρατηρήσεις οι Κυβερνήσεις της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας και του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας.

17. Υπό την επιφύλαξη ειδικών διατάξεων συμφωνιών συνδέσεως¹³, στο παρόν στάδιο εξελίξεως του δικαίου, οι υπήκοοι τρίτων κρατών δεν έχουν, δυνάμει του κοινοτικού δικαίου, αυτοτελές δικαίωμα προσβάσεως στην αγορά απασχολήσεως κράτους μέλους¹⁴.

V — Νομική ανάλυση

16. Με το ερώτημά του το αιτούν δικαστήριο ζητεί, ουσιαστικώς, να διευκρινιστεί αν μπορεί να αποκλειστεί το δικαίωμα υπηκόου τρίτου κράτους για άσκηση μισθωτής δραστηριότητας σε κράτος μέλος, σε περίπτωση που συντρέχουν οι ακόλουθες προϋποθέσεις:

18. Εντούτοις, μπορεί να έχουν παρεπόμενο δικαίωμα να εργαστούν ως μισθωτοί σε κράτος μέλος, εφόσον είναι σύζυγοι ή τέκνα διακινουμένου εργαζομένου, ο οποίος εργάζεται σ' αυτό το κράτος μέλος (άρθρο 11 του κανονισμού 1612/68). Το ίδιο ισχύει για τον σύζυγο ή το τέκνο υπηκόου της Ευρωπαϊκής Ενώσεως ο οποίος κατοικεί στο εν λόγω κράτος μέλος ως σπουδαστής, στο πλαίσιο ασκήσεως του δικαιώματός του για ελεύθερη κυκλοφορία (άρθρο 2, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/96)¹⁵.

- Ο υπήκοος του τρίτου κράτους είναι σύζυγος υπηκόου του εν λόγω κράτους μέλους.
- Η σύζυγος του παρακολουθεί κύκλο μαθημάτων επαγγελματικής εκπαίδευσως και πρακτικής εξασκήσεως σε άλλο κράτος μέλος.
- Οι σύζυγοι κατοικούν στο δεύτερο αυτό κράτος μέλος.

13 — Το άρθρο 28 της Συμφωνίας περί Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (ΕΕ 1994, L 1, σ. 3) επεκτείνει, π.χ., το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων εντός του ΕΟΧ· η συμφωνία μεταξύ της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και των κρατών μελών της, αφενός, και της Ελβετικής Συνομοσπονδίας, αφετέρου, περί ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων (ΕΕ 2002, L 114, σ. 6) εφαρμόζεται επί των πολιτών της Ελβετικής Συνομοσπονδίας. Η συμφωνία περί συνδέσεως μεταξύ Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας και της Τουρκίας προχωρεί ακόμη περισσότερο (JO 1964, 217, σ. 3685) καθώς και οι διατάξεις περί εφαρμογής της που περιλαμβάνονται στην απόφαση 1/80 του Συμβουλίου Συνδέσεως, της 19ης Σεπτεμβρίου 1980, για την ανάπτυξη της συνδέσεως (βλ. άρθρο 13 της Συμφωνίας Συνδέσεως και άρθρο 6 της αποφάσεως 1/80).

14 — Όσον αφορά τις πλέον πρόσφατες εξελίξεις, βλ. πρόταση οδηγίας του Συμβουλίου περί των προϋποθέσεων εισόδου και διαμονής υπηκόων τρίτων χωρών προς άσκηση μισθωτής ή μη μισθωτής δραστηριότητας, COM(2001) 386 τελικό (ΕΕ 2001, C 332 Ε, σ. 248)· όσον αφορά το μέλλον, βλ., επίσης, την οδηγία 2003/109/ΕΚ του Συμβουλίου, της 25ης Νοεμβρίου 2003, σχετικά με το καθεστώς υπηκόων τρίτων χωρών οι οποίοι είναι επί μακρόν διαμένοντες (ΕΕ 2004, L 16, σ. 44), ιδίως δε τα άρθρα 11 και 14 αυτής.

15 — Από τις 30 Απριλίου 2006 θα τεθεί σε ισχύ η κανονιστική ρύθμιση οριζόντιου χαρακτήρα δυνάμει του άρθρου 23 της οδηγίας 2004/38 για τα μέλη των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ενώσεως. Πρόκειται να αντικαταστήσει τόσο το άρθρο 11 της κανονισμού 1612/68 όσο και το άρθρο 2, παράγραφος 2, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 93/96.

19. Στο πλαίσιο εξετάσεως αυτών των διατάξεων δεν θα επιμείνω στα ζητήματα εισόδου και διαμονής, ούτε στο ενδεχόμενο καταχρηστικής χρησιμοποίησης των διατάξεων του κοινοτικού δικαίου. Με βάση τα στοιχεία της δικογραφίας, δεν πρόκειται ούτε για παράνομη διαμονή του H. Cikotic στην Κοινότητα ούτε περί λευκού γάμου ούτε περί πλασματικής κατοικίας του ζεύγους στο Βέλγιο.

A — Παρεπόμενο δικαίωμα προσβάσεως και ασκήσεως μισθωτής δραστηριότητας δυνάμει του άρθρου 11 του κανονισμού 1612/68

20. Παρεπόμενο δικαίωμα του H. Cikotic περί προσβάσεως και ασκήσεως μισθωτής δραστηριότητας μπορεί, αρχικώς να στηριχθεί στο άρθρο 11 του κανονισμού 1612/68 στο οποίο ρητώς αναφέρεται το αιτούν δικαστήριο στην απόφασή του περί παραπομπής. Ο H. Cikotic μπορεί να επικαλεστεί τη διάταξη αυτή, καθόσον εμπίπτει στο πεδίο προσωπικής και εδαφικής εφαρμογής της.

1. Πεδίο προσωπικής εφαρμογής: σύζυγος εργαζομένου

21. Ο H. Cikotic εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 11 του κανονισμού

1612/68, αν η Λουξεμβουργιανή σύζυγός του C. Mattern, η οποία πραγματοποιεί στο Βέλγιο πρακτική εξάσκηση, μπορεί να θεωρηθεί ως εργαζόμενη κατά την έννοια αυτής της διατάξεως.

22. Η έννοια του «εργαζομένου», όπως αυτή χρησιμοποιείται στο άρθρο 39 ΕΚ και στον κανονισμό 1612/68, συνιστά έννοια του κοινοτικού δικαίου και πρέπει να ερμηνεύεται συσταλτικώς¹⁶.

23. Το κύριο χαρακτηριστικό της σχέσεως εργασίας είναι η εκ μέρους ενός ατόμου προσφορά, κατά τη διάρκεια ορισμένης περιόδου, υπηρεσιών προς άλλο άτομο και υπό την καθοδήγησή του, έναντι των οποίων λαμβάνει αμοιβή¹⁷.

24. Η *sui generis* σχέση εργασίας βάσει της εθνικής νομοθεσίας, η παραγωγικότητα του

16 — Αποφάσεις της 23ης Μαρτίου 2004, C-138/02, Collins (Συλλογή 2004, σ. I-2703, σκέψη 26), της 7ης Σεπτεμβρίου 2004, C-456/02, Trojani (Συλλογή 2004, σ. I-7573, σκέψη 15), και της 17ης Μαρτίου 2005, C-109/04, Kranemann (Συλλογή 2005, σ. I-2421, σκέψη 12). Βλ. επίσης τις αποφάσεις της 19ης Μαρτίου 1964, 75/63, Unger (Συλλογή τόμος 1964, σ. 1069), της 23ης Μαρτίου 1982, 53/81, Levin (Συλλογή 1982, σ. 1035, σκέψεις 11 και 13), της 3ης Ιουλίου 1986, 66/85, Lawrie-Blum (Συλλογή 1986, σ. 2121, σκέψη 16), της 31ης Μαΐου 1989, 344/87, Bettray (Συλλογή 1989, σ. 1621, σκέψη 11), της 26ης Φεβρουαρίου 1992, C-3/90, Bernini (Συλλογή 1992, σ. I-1071, σκέψη 14), της 8ης Ιουνίου 1999, C-337/97, Meeusen (Συλλογή 1999, σ. I-3289, σκέψη 13), και της 19ης Νοεμβρίου 2002, C-188/00, Kurz (Συλλογή 2002, σ. I-10691, σκέψη 32).

17 — Αποφάσεις Lawrie-Blum (σκέψη 17), Bettray (σκέψη 12), Bernini (σκέψη 14), Meeusen (σκέψη 13), Kurz (σκέψη 32), Collins (σκέψη 26), Trojani (σκέψη 15) και Kranemann (σκέψη 12), παρατεθείσες στην υποσημείωση 16.

ενδιαφερομένου, η πηγή προελεύσεως των πόρων για την αμοιβή του ή το περιορισμένο ύψος αυτής της αμοιβής ουδώς επηρεάζουν την κατά το κοινοτικό δίκαιο ιδιότητα του εργαζομένου¹⁸. Αντιθέτως, ως «εργαζόμενος» πρέπει να θεωρείται οιοσδήποτε ασκεί πράγματι μια δραστηριότητα, αποκλεισμένων των ιδιαίτερα περιορισμένων δραστηριοτήτων που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως καθαρώς περιθωριακές και παρεπόμενες¹⁹.

25. Επομένως, άτομο το οποίο πραγματοποιεί πρακτική εξάσκηση, στο πλαίσιο της επαγγελματικής του εκπαίδευσης, πρέπει να θεωρείται ως εργαζόμενος, εφόσον η πρακτική εξάσκηση πραγματοποιείται υπό τους όρους μιας πραγματικής μισθωτής δραστηριότητας²⁰.

26. Βάσει των στοιχείων της δικογραφίας δεν είναι δυνατόν να καθοριστεί αν η C. Mattern πληροί αυτά τα κριτήρια. Εν πάση περιπτώσει, δεν αποκλείεται στο Δικαστήριο, στο πλαίσιο μιας κατά το άρθρο 234 ΕΚ διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως, να αποφανθεί επί πραγματικών περιστάσεων ή να προβεί σε εφαρμογή επί εθνικών μέτρων ή καταστάσεων των κανό-

νων του κοινοτικού δικαίου τους οποίους ερμηνεύει²¹. Αντιθέτως, στο αιτούν δικαστήριο απόκειται να προβεί στις σχετικές διαπιστώσεις.

27. Προκειμένου, πάντως, περί πρακτικής εξασκήσεως η οποία πραγματοποιείται στο πλαίσιο επαγγελματικής κατάρτισης αποβλέπουσας στην απόκτηση επαγγελματικής ικανότητας, το εθνικό δικαστήριο έχει τη δυνατότητα, κατά την εκτίμηση του πραγματικού χαρακτήρα των σχετικών παροχών, να εξετάσει, λαμβάνοντας υπόψη όλα τα δεδομένα, αν ο ενδιαφερόμενος πραγματοποιεί αρκετές ώρες πρακτικής εξασκήσεως ώστε να εξοικειωθεί με το αντικείμενο της εργασίας του²².

28. Επίσης, το αιτούν δικαστήριο υποχρεούται να εξετάσει αν η C. Mattern εισέπραξε, έστω μικρή, αμοιβή κατά την πρακτική της εξάσκηση. Μόνο σε μια τέτοια περίπτωση θα μπορούσε να θεωρηθεί ως εργαζόμενη.

29. Συνεπώς, από τις σχετικές διαπιστώσεις του αιτούντος δικαστηρίου εξαρτάται τελικώς αν ο H. Cikotic, ως σύζυγος της C.

18 — Αποφάσεις Levin (σκέψη 16), Lawrie-Blum (σκέψεις 20 και 21), Bettray (σκέψεις 15 και 16), Kurz (σκέψη 32), Trojani (σκέψη 16) και Kranemann (σκέψη 17), παρατεθείσες στην υποσημείωση 16.

19 — Αποφάσεις Bettray (σκέψη 13), Bernini (σκέψη 14), Meeusen (σκέψη 13), Collins (σκέψη 26), Trojani (σκέψη 15) και Kranemann (σκέψη 12), παρατεθείσες στην υποσημείωση 16.

20 — Απόφαση Bernini (σκέψη 15), καθώς και τις αποφάσεις Lawrie-Blum (σκέψεις 19 έως 21) και Kranemann (σκέψη 13), παρατεθείσες στην υποσημείωση 16.

21 — Πάγια νομολογία: βλ., πλέον προσφάτως, απόφαση της 9ης Ιουνίου 2005, C-211/03, C-299/03 και C-316/03 έως C-318/03, HLH Warenvertriebs GmbH και Ortica (Συλλογή 2005, σ. I-5141, σκέψη 96).

22 — Απόφαση Bernini (παρατεθείσα στην υποσημείωση 16, σκέψη 16).

Mattern, εμπίπτει στο πεδίο προσωπικής εφαρμογής του άρθρου 11 του κανονισμού 1612/68.

2. Εδαφικό πεδίο εφαρμογής: τόπος της επαγγελματικής δραστηριότητας

30. Ο H. Cikotic εμπίπτει στο πεδίο εδαφικής εφαρμογής του άρθρου 11 του κανονισμού 1612/68 αν η σύζυγός του C. Mattern ασκεί «στο έδαφος κράτους μέλους»²³ μισθωτή δραστηριότητα²⁴ και επιθυμεί και ο ίδιος να ασκήσει μισθωτή δραστηριότητα στο έδαφος «αυτού του κράτους μέλους».

31. Χαρακτηριστικό της παρούσας υποθέσεως είναι ότι οι ενδιαφερόμενοι κατοικούν μαζί στο Βέλγιο και ότι η C. Mattern παρακολουθούσε κύκλο μαθημάτων επαγγελματικής κατάρτισεως και πραγματο-

ποιούσε την πρακτική της εξάσκηση στο κράτος αυτό κατά την περίοδο αναφοράς της ανοίξεως του 2003²⁵, ενώ την ίδια περίοδο ο H. Cikotic αναζητούσε απασχόληση όχι εντός *αυτού* του κράτους μέλους, αλλά σε *άλλο* κράτος μέλος, συγκεκριμένα στο Λουξεμβούργο.

32. Το άρθρο 11 του κανονισμού 1612/68 δεν έχει εφαρμογή σε μια τέτοια περίπτωση, καθόσον απαιτεί ο τόπος εργασίας του έχοντος ιθαγένεια κράτους μέλους της Κοινότητας εργαζομένου και ο τόπος κατοικίας του προερχομένου από τρίτο κράτος συζύγου του να βρίσκονται στο *ίδιο* κράτος μέλος (στο έδαφος «αυτού του κράτους μέλους»). Οι κυβερνήσεις και η Επιτροπή που κατέθεσαν παρατηρήσεις στην παρούσα υπόθεση επισημαίνουν ορθώς το στοιχείο αυτό.

33. Το δικαίωμα ασκήσεως μισθωτής δραστηριότητας δυνάμει του άρθρου 11 του κανονισμού 1612/68 δεν παρέχει στα μέλη της οικογένειας διακινουμένων εργαζομένων αυτοτελές δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας. Όπως και οι λοιπές διατάξεις των άρθρων 10 έως 12 του κανονισμού 1612/68, εξυπηρετεί μάλλον τον *διακινούμενο εργαζόμενο* στην οικογένεια του οποίου περιλαμβάνεται ο υπήκοος του τρίτου κράτους, ως σύζυγος ή συντηρούμενο τέκνο. Οι προαναφερθείσες διατάξεις σκοπούν στην άρση όλων των κωλυμάτων που συναντά ένας *διακινούμενος εργαζόμενος*, ιδίως όσον αφορά το δικαίωμα εργασίας και οικογενειακής συ-

23 — Κατά την απόδοση της διατάξεως αυτής στη γαλλική, ιταλική, πορτογαλική και ολλανδική γλώσσα. Αντιθέτως, στη διατύπωση του άρθρου 11 του κανονισμού 1612/68 στη δανική, αγγλική, φινλανδική, σουηδική και ισπανική γλώσσα γίνεται λόγος για άσκηση δραστηριότητας στο έδαφος *άλλου* κράτους μέλους.

24 — Η δυνατότητα ασκήσεως και μη μισθωτής δραστηριότητας, όπως επίσης αναφέρεται στο άρθρο 11 του κανονισμού 1612/68, δεν έχει εν προκειμένω καμία σημασία.

25 — Υπενθυμίζεται ότι την άνοιξη του 2003 ο H. Cikotic αναζητούσε εργασία στο Λουξεμβούργο, από το Βέλγιο όπου κατοικούσε, και ότι στις 18 Μαρτίου 2003 λουξεμβουργιανή επιχείρηση ζήτησε να του χορηγηθεί άδεια εργασίας. Η απορριπτική απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Απασχολήσεως του Λουξεμβούργου φέρει ημερομηνία 14 Ιουλίου 2003.

νένωσης, καθώς και τους όρους ενσωματώσεως της οικογένειάς του στη χώρα υποδοχής²⁶.

34. Υπ' αυτή την έννοια, το άρθρο 11 του κανονισμού 1612/68 σκοπεύει αποκλειστικώς στην υλοποίηση της ελεύθερης κυκλοφορίας των κατά το άρθρο 39 ΕΚ *διακινουμένων εργαζομένων* και στην προστασία του δικαιώματος αυτών και των μελών της οικογένειάς τους για οικογενειακή ζωή, όπως επιβάλλει, εξάλλου, το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ²⁷ και τώρα πλέον το άρθρο 7 του Χάρτη Θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ενώσεως²⁸. Σ' αυτό το πλαίσιο πρέπει να ερμηνευθεί η τρίτη αιτιολογική σκέψη του κανονισμού 1612/68, η οποία χαρακτηρίζει την ελεύθερη κυκλοφορία ως «θεμελιώδες δικαίωμα των εργαζομένων και της οικογένειάς τους».

Η βελτίωση των όρων διαβίωσης και κοινωνικής ενσωματώσεως, περί των οποίων γίνεται επίσης λόγος στην αιτιολογική αυτή σκέψη, επιτυγχάνεται συχνά καλύτερα όταν, πέραν του διακινούμενου εργαζόμενου, και ο σύζυγός του συμβάλλει επιτοπίως στα οικογενειακά βάρη με το εισόδημα της εργασίας του.

35. Λαμβανομένου υπόψη αυτού του σκοπού της ενσωματώσεως, το δικαίωμα των μελών της οικογένειας διακινούμενου εργαζόμενου να ασκούν μισθωτή δραστηριότητα δεν ισχύει για το σύνολο της Κοινότητας, αλλά περιορίζεται στο κράτος απασχολήσεως του διακινούμενου εργαζόμενου.

26 — Πέμπτη αιτιολογική σκέψη του κανονισμού 1612/68. Όσον αφορά τη σημασία της οικογενειακής ζωής στο πλαίσιο των διατάξεων περί ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων, βλ., επίσης, τις αποφάσεις της 14ης Απριλίου 2005, C-157/03, Επιτροπή κατά Ισπανίας (Συλλογή 2005, σ. I-2911, σκέψη 26) της 25ης Ιουλίου 2002, C-459/99, MRAX (Συλλογή 2002, σ. I-6591, σκέψη 53) της 11ης Ιουλίου 2002, C-60/00, Carpenter (Συλλογή 2002, σ. I-6279, σκέψεις 38, 39 και 42) της 11ης Απριλίου 2000, C-356/98, Kaba (Συλλογή 2000, σ. I-2623, σκέψη 20), και της 13ης Νοεμβρίου 1990, C-308/89, Di Leo (Συλλογή 1990, σ. I-4185, σκέψη 13).

27 — Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, υπογραφέισα στις 4 Νοεμβρίου 1950 στη Ρώμη.

28 — ΕΕ 2000, C 364, σ. 1. Βεβαίως ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων δεν παράγει ακόμη έννομα αποτελέσματα όμοια προς εκείνα του πρωτογενούς δικαίου· παρέχει, όμως, ενδείξεις ως προς το ποια είναι τα θεμελιώδη δικαιώματα που διασφαλίζει η κοινοτική έννομη τάξη. Βλ. Σχετικός τις προτάσεις μου της 8ης Σεπτεμβρίου 2005, στην υπόθεση C-540/03, Κοινοβούλιο κατά Συμβουλίου (που δεν έχουν δημοσιευθεί ακόμη στη Συλλογή, σημείο 108), και της 14ης Οκτωβρίου 2004, στις υποθέσεις C-387/02, C-391/02 και C-403/02, Berlusconi κ.λπ. (απόφαση της 3ης Μαΐου 2005, σκέψη 83)· στο ίδιο πνεύμα, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Poiares Maduro της 29ης Ιουνίου 2004, στην υπόθεση C-181/03 P, Nardone (απόφαση της 13ης Ιανουαρίου 2005, C-181/03 P, Συλλογή 2005, σ. I-199, σημείο 51), του γενικού εισαγγελέα Mischo της 20ής Σεπτεμβρίου 2001, στις υποθέσεις C-20/00 και C-64/00, Booker Aquaculture και Hydro Seafood (Συλλογή 2003, σ. I-7411, σημείο 126), του γενικού εισαγγελέα Tizzano της 8ης Φεβρουαρίου 2001, στην υπόθεση C-173/99, BECTU (Συλλογή 2001, σ. I-4881, σημείο 28), καθώς και του γενικού εισαγγελέα Léger της 10ης Ιουλίου 2001, στην υπόθεση C-353/99 P, Hautala (Συλλογή 2001, σ. I-9565, σημεία 82 και 83)· ο γενικός εισαγγελέας Alber είναι περισσότερο επιφυλακτικός στις προτάσεις του της 24ης Οκτωβρίου 2002, στην υπόθεση C-63/01, Evans (Συλλογή 2003, σ. I-14447, σημείο 80).

36. Δεν χωρεί αμφιβολία ότι, στο πλαίσιο αυτό, δεν επιτυγχάνεται πάντοτε ιδεώδης λύση, δηλαδή τόσο ο διακινούμενος εργαζόμενος όσο και τα μέλη της οικογένειάς του να εξασφαλίζουν στον ίδιο τόπο κατοικίας, εργασία και επαγγελματική κατάρτιση. Προς διασφάλιση της καλύτερης δυνατής κοινωνικής ενσωματώσεως στη χώρα υποδοχής, μπορεί να αποδειχθεί αναγκαίο τα μέλη της οικογένειας διακινούμενου εργαζόμενου να αναζητήσουν απασχόληση στα περίχωρα του τόπου της κοινής κατοικίας.

37. Την ανάγκη αυτή λαμβάνει, κατά κάποιον τρόπο, υπόψη το άρθρο 11 του κανονισμού 1612/68: ο σύζυγος και τα τέκνα του διακινούμενου εργαζόμενου δικαιούνται να ασκούν μισθωτή δραστηριότητα «στο σύνολο της επικράτειας» του κράτους υπο-

δοχής, δηλαδή και σε τόπο διαφορετικό από εκείνο της κοινής κατοικίας και/ή τον τόπο απασχολήσεως του διακινούμενου εργαζόμενου.

Λουξεμβούργο, αντί να αναγκάζεται να μετακινείται καθημερινώς προς μια περισσότερο απομακρυσμένη βελγική πόλη όπως οι Βρυξέλλες ή η Namur.

38. Βεβαίως, σε παραμεθόριες περιοχές είναι συχνά απλούστερη η αναζήτηση απασχολήσεως στο γειτονικό κράτος μέλος παρά «στο σύνολο της επικράτειας» του κράτους μέλους υποδοχής. Σε ένα κάτοικο του Salzburg θα ήταν πολύ δυσχερέστερο να στραφεί προς τη Βιέννη παρά προς την πλησιέστερη περιοχή της Άνω Βαυαρίας (Γερμανία), η δε απόσταση μεταξύ Thionville (Γαλλία) και Λουξεμβούργου είναι πολύ μικρότερη από την απόσταση Thionville-Παρίσι ή Thionville-Μασσαλία. Στην παραμεθόρια, ακριβώς, περιοχή μεταξύ Βελγίου, Λουξεμβούργου, Γαλλίας και Γερμανίας έχει ιδιαίτερα αναπτυχθεί το φαινόμενο των *διασυνοριακών εργαζομένων*²⁹. Η Κοινότητα του Athus στο Βέλγιο, όπου έχουν την κοινή τους κατοικία οι H. Cikotic και C. Mattern, βρίσκεται, επίσης, πλησίον των λουξεμβουργιανών συνόρων. Μεταξύ Athus και της έδρας του πιθανού εργοδότη του H. Cikotic στο Ernster του Λουξεμβούργου η απόσταση είναι μόλις 47 χιλιόμετρα³⁰. Δεν αμφισβητείται ότι θα ήταν ευκολότερη η ενσωμάτωση και η οικογενειακή ζωή των ενδιαφερομένων αν ο H. Cikotic εργαζόταν στο

39. Εντούτοις, στο παρόν στάδιο εξελίξεως του κοινοτικού δικαίου, το άρθρο 11 του κανονισμού 1612/68 δεν παρέχει τέτοιου είδους δυνατότητες απασχολήσεως, *πέραν των ενδοκοινοτικών συνόρων*, στους υπηκόους τρίτων κρατών. Ειδικότερα, δεν αμφισβητείται ότι ο κοινοτικός νομοθέτης δεν περιόρισε αυστηρώς τις δυνατότητες επαγγελματικής δραστηριότητας των οικείων προσώπων στον τόπο δραστηριότητας των διακινουμένων εργαζομένων, αλλά —προς προώθηση της ενσωματώσεώς τους και αύξηση των πιθανοτήτων ευρέσεως κατάλληλης εργασίας— τις επεξέτεινε στο σύνολο της εθνικής επικράτειας του κράτους μέλους υποδοχής. Πάντως, είναι προφανές ότι δεν έχει εισέτι αποφασίσει να επεκτείνει το δικαίωμα των μελών της οικογένειας να ασκούν μισθωτή δραστηριότητα πέραν των συνόρων του οικείου κράτους υποδοχής, ούτε καν προς τις παραμεθόριες περιοχές πλησίον του τόπου κατοικίας της οικογένειας του διακινούμενου εργαζόμενου.

40. Για τους λόγους αυτούς, στο παρόν στάδιο εξελίξεως του κοινοτικού δικαίου:

29 — Το άρθρο 1, στοιχείο στ', του κανονισμού (ΕΚ) 883/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, για τον συντονισμό των συστημάτων κοινωνικής ασφάλειας (ΕΕ L 166, σ. 1, όπως διορθώθηκε με το ΕΕ L 200, σ. 1), δίδει τον ακόλουθο ορισμό του μεθοριακού εργαζομένου: «το πρόσωπο που ασκεί μισθωτή ή μη μισθωτή δραστηριότητα σε ένα κράτος μέλος και κατοικεί σε άλλο κράτος μέλος, όπου επιστρέφει, κατά κανόνα, κάθε ημέρα ή τουλάχιστον μία φορά την εβδομάδα» το άρθρο 1, στοιχείο β', του κανονισμού 1408/71 του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 1971, περί εφαρμογής των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως στους μισθωτούς και τα μέλη της οικογένειάς τους που διακινούνται εντός της Κοινότητας (ΕΕ L 149, σ. 2), έδιδε παρόμοιο ορισμό.

30 — Η διαδρομή αυτή γίνεται με αυτοκίνητο σε 36 λεπτά, εκ των οποίων 21 λεπτά (35 χιλιόμετρα) σε δρόμους μεγάλης ταχύτητας (σύμφωνα με τις πληροφορίες που περιέχονταν στις 9 Νοεμβρίου 2005 στις διαδικτυακές διευθύνσεις www.viamichelin.de και www.map24.de).

Το άρθρο 11 του κανονισμού 1612/68 δεν παρέχει σε υπήκοο τρίτου κράτους δικαίωμα ασκήσεως μισθωτής δραστηριότητας σε κράτος μέλος διαφορετικό από εκείνο στο οποίο ο σύζυγός του, ως υπήκοος κράτους μέλους, ασκεί επαγγελματική δραστηριότητα, έχοντας κάνει χρήση του δικαιωμάτος του για ελεύθερη κυκλοφορία.

3. Μεταβολές που σημειώθηκαν, εν τω μεταξύ, στην παρούσα υπόθεση, κατόπιν της αρνήσεως χορηγήσεως άδειας εργασίας

δραστηριότητας στο σύνολο της επικράτειας «του κράτους αυτού»).

41. Αν το εθνικό δικονομικό δίκαιο παρείχε στο αιτούν δικαστήριο τη δυνατότητα να λάβει επίσης υπόψη του τις αλλαγές που σημειώθηκαν³¹ υπό τις περιστάσεις της παρούσας υποθέσεως μετά την απορριπτική απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Απασχολήσεως του Λουξεμβούργου, δηλαδή μετά τις 14 Ιουλίου 2003, θα έπρεπε, σε μια τέτοια περίπτωση, να προστεθούν τα εξής:

42. Όπως προκύπτει από τη δικογραφία, η C. Mattern έχει από τις 15 Ιουλίου 2003 σύμβαση εργασίας αορίστου χρόνου με επιχείρηση της Petange του Λουξεμβούργου και, κατά συνέπεια, εργάζεται έκτοτε ως ιδιωτική υπάλληλος.

43. Επί του παρόντος, ο H. Cikotic αναζητεί πρόσβαση στην αγορά εργασίας στο *ίδιο* κράτος μέλος στο οποίο η σύζυγός του ασκεί μισθωτή δραστηριότητα, επομένως δε, εμπίπτει πλέον στο πεδίο ουσιαστικής εφαρμογής του άρθρου 11 του κανονισμού 1612/68 (άσκηση οποιασδήποτε μισθωτής

44. Δεν έχει σχετικώς σημασία αν αυτό το κράτος μέλος είναι, επίσης, το κράτος μέλος καταγωγής της C. Mattern.

45. Βεβαίως, είναι παγίως δεκτό ότι οι κανόνες του κοινοτικού δικαίου δεν εφαρμόζονται επί καθαρώς εσωτερικών καταστάσεων κράτους μέλους³². Εντούτοις, αν εν προκειμένω υφίσταται δεσμός με το κοινοτικό δίκαιο, ιδίως λόγω της προθέσεως ενός προσώπου να προβεί σε άσκηση του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας, το κοινοτικό δίκαιο εφαρμόζεται επί του κράτους μέλους του οποίου την ιθαγένεια έχει το εν λόγω άτομο³³. Το λογικό υπόβαθρο αυτού του συμπεράσματος είναι ότι θα ήταν λιγότερο ελκυστικό για τους υπηκόους κράτους μέλους να ασκήσουν το δικαίωμά τους για ελεύθερη κυκλοφορία αν αυτό είχε ως επακόλουθο να μη μπορούν να επικαλούνται έναντι του κράτους καταγωγής τους το κοινοτικό δίκαιο με τον ίδιο τρόπο που μπορούν να το επικαλεστούν οι υπήκοοι άλλων κρατών μελών.

46. Συνεπώς, αν το αιτούν δικαστήριο καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η C. Mattern

31 — Υπ' αυτή την έννοια πρέπει να νοηθεί η παραπομπή στην οποία προβαίνει η προτελευταία σκέψη της διατάξεως παραπομπής στην απόφαση C-19/92, Kraus (παρατεθείσα στην υποσημείωση 33), στην οποία γίνεται μνεία της επαγγελματικής σταδιοδρομίας της Mattern «εντός της χώρας της» και, κατά συνέπεια, στην πιθανή επιστροφή της στην αγορά εργασίας του Λουξεμβούργου.

32 — Αποφάσεις της 27ης Οκτωβρίου 1982, 35/82 και 36/82, Morson και Jhanjan (Συλλογή 1982, σ. 3723, σκέψεις 16 και 17), της 18ης Οκτωβρίου 1990, C-297/88 και C-197/89, Dzodzi (Συλλογή 1990, σ. I-3763, σκέψεις 23 και 24), και της 5ης Ιουνίου 1997, C-64/96 και C-65/96, Uecker και Jacquet (Συλλογή 1997, σ. I-3171, σκέψεις 16 και 21).

33 — Αποφάσεις της 31ης Μαρτίου 1993, C-19/92, Kraus (Συλλογή 1993, σ. I-1663, σκέψεις 15 και 16), της 11ης Ιουλίου 2002, C-224/98, D'Hoop (Συλλογή 2002, σ. I-6191, σκέψη 30), και της 29ης Απριλίου 2004, C-224/02, Pusa (Συλλογή 2004, σ. I-5763, ιδίως σκέψη 17).

πληροί τις προϋποθέσεις ενός διακινούμενου εργαζόμενου³⁴, τότε αυτή περιέρχεται στην κατά το άρθρο 39 ΕΚ κατάσταση ατόμου το οποίο έχει ασκήσει το δικαίωμά του για ελεύθερη κυκλοφορία και, επομένως, εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου.

τέκνα του όχι μόνο τα δικαιώματα εισόδου και διαμονής³⁷, αλλά, επίσης, δικαίωμα εργασίας στο κράτος μέλος εντός του οποίου, ακριβώς, ο διακινούμενος εργαζόμενος ασκεί τις δραστηριότητές του. Σε περίπτωση επιστροφής του διακινούμενου εργαζόμενου στην αγορά εργασίας του κράτους καταγωγής του, πρέπει να αναγνωριστεί στα μέλη της οικογένειάς του το δικαίωμα εργασίας, δυνάμει του άρθρου 11 του κανονισμού 1612/68.

47. Η ίδια λογική ισχύει και ως προς τα παρεπόμενα δικαιώματα των μελών της οικογένειας διακινούμενου εργαζόμενου, όπως αυτά απορρέουν από τα άρθρα 10 έως 12 του κανονισμού 1612/68³⁵. Πράγματι, όπως έχω ήδη επισημάνει³⁶, τα παρεπόμενα αυτά δικαιώματα συμβάλλουν τελικώς στην προώθηση της κινητικότητας των διακινουμένων εργαζομένων και στην προστασία της οικογενειακής τους ζωής.

49. Το γεγονός ότι οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να διατηρήσουν την κοινή τους κατοικία στο Βέλγιο, παρά την ενδεχόμενη άσκηση των επαγγελματικών δραστηριοτήτων στο Λουξεμβούργο, προκύπτει επίσης, όσον αφορά τη C. Mattern, από το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας που έλκει από το άρθρο 18 ΕΚ³⁸, όσον αφορά τον H. Cikotic, έλκει παρεπόμενο δικαίωμα διαμονής από τις συνδυασμένες διατάξεις του άρθρου 1, παράγραφοι 1 και 2, στοιχείο α', της οδηγίας 90/364.

48. Συνεπώς, προκειμένου να διασφαλιστεί κατά τον καλύτερο τρόπο η κινητικότητα ενός διακινούμενου εργαζόμενου —περιλαμβανομένης της δυνατότητας επιστροφής του στην αγορά εργασίας του κράτους καταγωγής του— και η ομαλή συνέχιση της οικογενειακής του ζωής, απαιτείται να παρασχεθούν στον σύζυγο και τα συντηρούμενα

50. Συνοψίζοντας:

Αν αφού έχει κάνει χρήση του δικαιώματός του για ελεύθερη κυκλοφορία, εργαζόμενος

34 — Βλ. σχετικώς τα σημεία 22 έως 28 ανωτέρω.

35 — Το Δικαστήριο έχει σχετικώς αποφανθεί ότι είναι δυνατή η επίκληση του κοινοτικού δικαίου όσον αφορά το δικαίωμα εισόδου και διαμονής υπηκόου τρίτου κράτους, εφόσον αυτός είναι σύζυγος πολίτη της Ευρωπαϊκής Ενωσης επιστρέφοντας στο κράτος καταγωγής του: βλ. αποφάσεις της 7ης Ιουλίου 1992, C-370/90, Singh (Συλλογή 1992, σ. I-4265, σκέψεις 19 έως 23), και της 23ης Σεπτεμβρίου 2003, C-109/01, Akrich (Συλλογή 2003, σ. I-9607, σκέψη 54).

36 — Σημεία 33 επ. ανωτέρω.

37 — Αποφάσεις Singh (σκέψεις 19 έως 23) και Akrich (σκέψη 54), παρατεθείσες στην υποσημείωση 35.

38 — Περιορισμοί αυτού του δικαιώματος διαμονής μπορεί να προκύψουν από το άρθρο 1 της οδηγίας 90/364/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 28ης Ιουνίου 1990, σχετικά με το δικαίωμα διαμονής (ΕΕ L 180, σ. 26, στο ελξ: οδηγία 90/364). Η οδηγία αυτή καταργήθηκε και αντικαταστάθηκε με την οδηγία 2004/38· εντούτοις, η τροποποίηση αυτή θα αρχίσει να ισχύει από 30 Απριλίου 2006 και, κατά συνέπεια, δεν αφορά την παρούσα υπόθεση.

επιστρέψει στο κράτος μέλος της ιθαγενείας του, ο σύζυγός του, υπήκοος τρίτου κράτους, έχει δυνάμει του άρθρου 11 του κανονισμού 1612/68 δικαίωμα να ασκεί οποιαδήποτε μισθωτή δραστηριότητα στο σύνολο της επικράτειας αυτού του κράτους μέλους.

Β — Παρεπόμενο δικαίωμα προσβάσεως και ασκήσεως μισθωτής δραστηριότητας, δυνάμει του άρθρου 2, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/96

51. Αν το αιτούν δικαστήριο κρίνει ότι η πρακτική εξάσκηση που πραγματοποιεί η C. Mattern στο Βέλγιο δεν ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις μιας πραγματικής δραστηριότητας, αλλ' ότι, αντιθέτως, πρόκειται για τόσο περιορισμένη δραστηριότητα ώστε να εμφανίζεται ως καθαρώς περιθωριακή και παρεπόμενη, τότε δεν θα πρέπει να τη θεωρήσει ως εργαζόμενη. Το ίδιο ισχύει σε περίπτωση μη καταβολής στη C. Mattern αμοιβής, έστω ελάχιστης, κατά τη διάρκεια της πρακτικής της εξασκήσεως³⁹.

52. Πάντως, αυτό σε καμία περίπτωση δεν σημαίνει ότι οι ενδιαφερόμενοι δεν εμπύπτουν στο πεδίο εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου. Πράγματι, πρέπει να ληφθεί υπόψη

η οδηγία περί σπουδαστών, την οποία συνοπτικώς θα αναλύσω κατωτέρω.

53. Αντιθέτως προς την εντύπωση που δίνει ο τίτλος της, η οδηγία περί σπουδαστών δεν εφαρμόζεται μόνο επί ατόμων εγγεγραμμένων σε πανεπιστήμιο ή σε ειδικευμένο ίδρυμα ανώτατης παιδείας. Έχει, επίσης, εφαρμογή και επί υπηκόου κράτους μέλους ο οποίος κατοικεί σε άλλο κράτος μέλος, διαφορετικό από το κράτος μέλος καταγωγής του, και έχει εγγραφεί σε εγκεκριμένο ίδρυμα προκειμένου να παρακολουθήσει, ως κύρια δραστηριότητα, κύκλο μαθημάτων επαγγελματικής εκπαίδευσης (άρθρο 1, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 93/96). Συνεπώς, στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας περιλαμβάνονται περιπτώσει επαγγελματικής κατάρτισης όπως αυτή της C. Mattern στο Βέλγιο. Εξάλλου, αυτό συνάδει και προς τον σκοπό της περί σπουδαστών οδηγίας που είναι, γενικώς, η διασφάλιση της προσβάσεως σε επαγγελματική εκπαίδευση σε άλλο κράτος μέλος⁴⁰.

54. Όπως προκύπτει από το άρθρο 2, παράγραφος 2, της περί σπουδαστών οδηγίας, ο H. Cikotic, ως σύζυγος πολίτη της Ευρωπαϊκής Ενώσεως που νομίμως διαμένει⁴¹ σε κράτος μέλος προς ολοκλήρωση της επαγγελματικής του εκπαίδευσης, έχει

40 — Τρίτη και τέταρτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 93/96, καθώς και άρθρο 1, πρώτο εδάφιο, αυτής.

41 — Μπορεί να μην αναγνωρισθεί το δικαίωμα διαμονής σπουδαστή και των μελών της οικογένειάς του, δυνάμει του άρθρου 1 της οδηγίας 93/96, αν ο σπουδαστής δεν διαβεβαιώσει την αρμόδια εθνική αρχή ότι διαθέτει πόρους ώστε τα πρόσωπα αυτά να μην επιβαρύνουν, κατά τη διάρκεια της διαμονής τους, το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας του κράτους μέλους υποδοχής.

39 — Βλ. τα σημεία 23 και 28 ανωτέρω.

δικαίωμα προσβάσεως σε οποιαδήποτε μισθωτή δραστηριότητα στο σύνολο της επικράτειας αυτού του κράτους μέλους, έστω και αν ο ίδιος δεν έχει την ιθαγένεια κράτους μέλους.

σταση να είναι καθαρώς εσωτερικής φύσεως. Μεταφέροντας την κατοικία του στην αλλοδαπή, ένας πολίτης της Ενώσεως προβάλλει δικαίωμα διασφαλιζόμενο από το κοινοτικό δίκαιο⁴³ ιδίως μετά την παροχή του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας (άρθρο 18, παράγραφος 1, ΕΚ).

55. Το πεδίο εδαφικής εφαρμογής αυτής της διατάξεως είναι, ουσιαστικά, ταυτόσημο με εκείνο του άρθρου 11 του κανονισμού 1612/68 («στο σύνολο της επικράτειας αυτού του κράτους μέλους»). Η περί σπουδαστών οδηγία στηρίζεται, επίσης, σε λόγους όμοιους με εκείνους του κανονισμού 1612/68, όσον αφορά τη νομική κατάσταση των μελών της οικογένειας των φοιτητών και επιδιώκει ανάλογους σκοπούς. Ειδικότερα, σύμφωνα με την όγδοη αιτιολογική σκέψη αυτής της οδηγίας, το δικαίωμα διαμονής μπορεί να ασκηθεί πραγματικά μόνον εφόσον χορηγείται και στα μέλη της οικογένειάς του. Συνεπώς, η προώθηση της οικογενειακής ζωής και της ενσωματώσεως της οικογένειας στη χώρα υποδοχής αποτελούν σημαντικά στοιχεία και στο πλαίσιο της οδηγίας περί σπουδαστών. Επ' αυτής της βάσεως μπορούν να εφαρμοστούν στην οδηγία περί σπουδαστών όσα διαπίστωσα ανωτέρω αναφορικά με τον κανονισμό 1612/68⁴².

57. Επίσης, η C. Mattern, ως σπουδάστρια, εγκαταστάθηκε σε άλλο κράτος μέλος προκειμένου να παρακολουθήσει κύκλο μαθημάτων επαγγελματικής εκπαίδευσης. Μια τέτοια διαμονή στην αλλοδαπή μπορεί να αποβεί χρήσιμη στη μελλοντική σταδιοδρομία του σπουδαστή στο κράτος μέλος καταγωγής του⁴⁴. Σε περίπτωση επιστροφής του στο κράτος μέλος καταγωγής, ο σπουδαστής μπορεί π.χ. να παρακολουθήσει άλλο κύκλο επαγγελματικής εκπαίδευσης ή να αρχίσει αμέσως την επαγγελματική του δραστηριότητα. Προς τούτο, τα δικαιώματα που έλκει η C. Mattern και ο σύζυγός της από την οδηγία περί σπουδαστών μπορούν, επίσης, να προβληθούν στο κράτος καταγωγής, δηλαδή το Λουξεμβούργο⁴⁵.

56. Εφόσον η C. Mattern μετέβη στην αλλοδαπή, παύει εν προκειμένω η κατά-

43 — Βλ. υπ' αυτή την έννοια τις επίσης προαναφερθείσες στην υποσημείωση 33 αποφάσεις D'Hoop (ιδίως σκέψεις 8 και 29), και Pusa (ιδίως σκέψεις 12, 17 και 21), καθώς και την απόφαση της 12ης Ιουλίου 2005, C-403/03, Schempp (Σύλλογη 2005, σ. I-6421, σκέψεις 40 επ.). Υπό αντίθετη έννοια βλ. την απόφαση της 26ης Ιανουαρίου 1993, C-112/91, Werner (Σύλλογη 1993, σ. I-429, σκέψεις 16 και 17), όπου, όμως, το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ενώσεως και οι οδηγίες 90/364 και 93/96 δεν είχαν ακόμη εφαρμογή· βλ., επίσης, τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Léger της 1ης Μαρτίου 2005, στην υπόθεση C-152/03, Ritter-Coulais (που δεν έχουν δημοσιευθεί ακόμη στη Σύλλογη, σημεία 51 έως 62).

44 — Βλ. υπ' αυτή την έννοια, προαναφερθείσα στην υποσημείωση 33 απόφαση Kraus, σκέψεις 18 επ., όσον αφορά κτηθέντα στην αλλοδαπή ακαδημαϊκό τίτλο.

45 — Βλ., σχετικώς, σημεία 44 έως 48 ανωτέρω.

42 — Σημεία 30 έως 39 ανωτέρω.

VI — Πρόταση

58. Βάσει των ανωτέρω σκέψεων προτείνω στο Δικαστήριο να δώσει την ακόλουθη απάντηση στο Cour administrative:

- «1) Το άρθρο 11 του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 του Συμβουλίου, της 15ης Οκτωβρίου 1968, περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο εσωτερικό της Κοινότητας, δεν παρέχει σε υπήκοο τρίτου κράτους δικαίωμα ασκήσεως μισθωτής δραστηριότητας σε κράτος διαφορετικό από εκείνο στο οποίο ο/η σύζυγός του, ως υπήκοος κράτους μέλους, ασκεί επαγγελματική δραστηριότητα, έχοντας κάνει χρήση του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας.

- 2) Αν, κατόπιν της ασκήσεως του δικαιώματός του για ελεύθερη κυκλοφορία, εργαζόμενος επιστρέφει στο κράτος μέλος της ιθαγένειάς του, ο/η σύζυγος, υπήκοος τρίτου κράτους, έχει δικαίωμα, δυνάμει του άρθρου 11 του κανονισμού 1612/68, ασκήσεως οποιασδήποτε μισθωτής δραστηριότητας στο σύνολο της επικράτειας αυτού του κράτους μέλους.»